

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЛИЖНОГО СПОРТУ

Олександр Брояковський

кандидат педагогічних наук, старший викладач

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Історія лиж, як засобу пересування, починається за 15-20 тисяч років, наприкінці періоду верхнього палеоліту. В основному первісні люди застосовували “снігоступи”: овальні дерев’яні ободи, перетягнуті мотузками або шкірою звірів, довжиною 40-60 см, шириною 20-30.

Перші ковзні лижі стали відомі нам з наскельних малюнків у берегів Білого моря з III – IV тис. до н.е. (період неоліту): зображення мисливців на довгих вузьких лижах із загнутими носковими частинами лиж, з палками в кожній руці. Лижі як засіб пересування виникли у північних народів району Алтаю і Байкалу (лапландців, фінів, карелів, тунгусів, бурят та ін.), тобто там, де були відповідні кліматичні умови, і давнім людям необхідно було добувати їжу при подовженій зимі і глибокому снігу [1].

Широке розповсюдження лиж в давні часи підтверджує і народний епос різних народів Скандинавії. В давніх оповіданнях, легендах, билинах та сагах уміння пресуватися на лижах подається як головне достоїнство людини.

В давніх державних сагах існував особливий бог – Ульвр, покровитель лижників, а богиня Скаде виспівується як вправна мисливиця на лижах.

У літописах гірські лижі вперше згадуються у ісландському стародавньому

епосі Едда. Одна із саг епосу розповідає про життя норвезького короля Гаральда III Гардраде (Harald Hardrade, 1015-1066) – великого воїна і жорстокого правителя. Тоді вміння спускатися з гір на лижах було ознакою шляхетного походження. Проводилися змагання, суперники билися об заклад. Найкращим лижником, звичайно, був сам король. За однією з багатьох легенд, тим, хто мав необережність перемогти Гаральда у змаганнях, правитель пропонував подолати іншу, дещо складнішу трасу. Гість повинен був проїхати невідомим для нього шляхом, і після одного з поворотів неодмінно падав у жахливу прірву. Таким чином, підступний тиран тримав “чемпіонське” звання багато років. В історії Гаральд Сігурдсон залишився під прізвиськом Гардраде – жорстокий, безжалісний. Загинув він у бою з британцями [3].

Давні гірськолижники їздили з однією палицею, тримаючи її, як баба Яга свою мітлу. У дев’ятнадцятому столітті датський мандрівник Кнут Леєм у своєму путівнику писав про надзвичайні здібності норвезьких дітей у катанні з гір. За його спостереженнями, деякі з них вміли на шаленій швидкості спіймати шапку, яку кинули з гори.

В різні часи конструкція бігових лиж була різною. Так у VII-VIII століттях н.е.

лижі були різної форми: одна – коротка і широка для відштовхування, друга – довга та вузька для ковзання. Знизу ковзна поверхня лиж підбивалась шкірою лося або нерпи. В подальшому конструкція лиж вдосконалювалась, набуваючи вигляд сучасних мисливських лиж. Лижі застосовувались не лише на полюванні, а й у війнах.

Перші достовірні спогади про застосування лиж у військових діях відносяться до 1199 р. – війна фінів на лижах. В березні 1200 року в битві під Осло шведський король Сверкер надав наказ провести розвідку на лижах.

У 1444 р. війська Василя 111 на лижах звільнили Рязань від татарського хана Мустафи із Золотої Орди.

У 1774 р. – загони бунтівників Пугачова вчиняли опір військам на лижах. У 1812 р. – війська Російської Армії і партизанські загони вели бойові дії на лижах. З часом лижі стали застосовуватися також і задля розваги можних вельмож [2].

Зародження лижного спорту в Світі

Як вид спорту, лижний спорт зароджується у XVIII столітті у Норвегії. У 1733 р. в Осло відбулися перші змагання з лижних гонок. Там же починається і сучасна історія гірській лиж, у містечку Телемарк (80 км від Осло). Його мешканець Сондре Норхайм мав розумну голову і “золоті” руки: виготовляв та ремонтував знаряддя для всієї округи. Він придумав нові кріплення, в яких п’ятка була добре з’єднана з носком берестяним ремінцем. Завдяки цьому винаходу, норвезький фермер міг не тільки впевнено керувати лижами на спуску, а й спокійно стрибати

з різних природних трамплінів, не боячись загубити лижу. У 1868 році на столічних змаганнях Сондре Норхайм разом із двома друзями вразив публіку шаленою швидкістю спуску та новою вишуканою технікою [5].

Наприкінці XIX століття зароджується лижний спорт і на Україні, з’являються лижні клуби у Харкові і Києві. Однак, доступ в них для широких мас було закрито, з причини великої коштовності занять.

Офіційні згадки про катання на лижах у Карпатах датуються часами існування Карпатського лещатарського клубу (КЛК), що був створений у 1904 році та об’єднував спортсменів-аматорів: бойків, лемків, гуцулів. Проводилися змагання у Ворохті, Косові, Космачі, Славському. Літом учасники клубу займалися туризмом, легкою атлетикою, плаванням. З приходом радянських військ у Західну Україну КЛК згорнув свою діяльність.

У 1904-1906 рр. – відбулися перші змагання на Україні зі спуску з гір і “скоки” у с. Славському.

Також, з початку XX століття розвиваються в багатьох країнах світу та на усіх континентах стрибки на лижах з трампліна. Вперше в Україні “конкурси зі стрибків на лижах з трампліна” було проведено в Харкові у 1904 році.

У 1910 р. – відбулася першість Росії з лижних гонок з участю українських лижників. Широкий розвиток лижний спорт на Україні отримав лише після Жовтневого перевороту.

У 1918 р. з ініціативи В.І.Леніна було створено Всеобуч, до програми якого

було включено лижну підготовку. В роки громадянської війни у підрозділах Всевобучу почали формуватися лижні загони для боротьби з білою гвардією.

Розпочинаючи з перших зимових Олімпійських ігор (Франція, 1924 р.) лижні гонки на 18 та 50 км, а також стрибки на лижах з трампліна включаються до програми цих престижних змагань, які на даний час збирають більше п'ятдесяти тисяч глядачів.

У 1924 р. – була проведена першість СРСР і з лижних гонок, де прийняли участь і спортсмени України.

У 1927 р. – вперше проводиться чемпіонат УРСР з лижних гонок. У 1928 році в Москві на Всесоюзній зимовій спартакіаді, де водночас розігрувалися медалі чемпіонату країни, Костянтин Павелл (м. Харків) у швидкісному переході на лижах виграв 1-е місце, серед лижників України він став першим чемпіоном СРСР. Лижники України брали участь у всіх зимових спартакіадах народів СРСР [3].

Поступово вдосконалюється і техніка лижних ходів. Так, якщо на початку 20-х років застосовувався так званий “російський хід”, прообраз сучасного попереминого двокрокового ходу, то у 30-ті роки з'являються нові ходи: попереминий чотирьохкроковий (вперекидку) і одночасний трьохкроковий. Модернізується і лижний інвентар: довжина лиж і палок поступово зменшується (раніше лижі були довжиною до 3-х метрів, а палиці заввишки людського зросту), з'являються шкіряні черевики і жорсткі кріплення.

Розповсюдженню лижного спорту в Україні сприяє введення у 1931 р. Всесо-

юзного комплексу ГПО (ГОТОВИЙ до праці та оборони). А з 1935 р. – регулярно проводяться Всесоюзні шкільні змагання з лижного спорту, де обов'язково приймають участь й українські лижники.

З початком Великої вітчизняної війни вся спортивна робота спрямована на підготовку воїнів – захисників вітчизни. Спортсмени стають інструкторами у спеціалізованих лижних загонах на фронті і в тилу ворога. Не дивлячись на важке становище країни, спортивне життя не закінчилося. Кожного року, окрім 1942 р., проводилися першості СРСР з лижного спорту, а також обласні і республіканські змагання. До програми змагань було включено воєнізовані гонки: біг патрулів, змагання зі стрільбою і гранатометанням та ін. Це сприяло кращій підготовці резерву для фронту [4].

Розвиток сучасного українського лижного спорту

У післявоєнні роки відбувається активний розвиток лижного спорту на Україні. Створюються добровільні спортивні товариства (ДСТ): “Динамо”, “СКА”, “Колос”, “Праця” та ін. Фізкультурно-масова робота поєднується зі спортом вищих досягнень. Передбачаються і затверджуються спортивні розряди з лижного спорту, що стимулює новий крок у розвитку лижного спорту.

У 1948 р. – Всесоюзна лижна секція вступила до Міжнародної лижної федерації (ФІС), що дало змогу виступати радянським лижникам у міжнародних змаганнях.

З 1954 р. на Україні (на честь возз'єднання з Росією) проводяться кубки країни з лижного спорту.

З 1956 р. – радянські спортсмени, а в їх складі й українські лижники, почали брати участь у зимових Олімпійських іграх.

У 1959 р. на Всесвітній зимовій універсіаді (Польща) І.Суровцев виборов три золоті медалі, Р.Лушникова – дві золоті медалі. На наступній Універсіаді у Шамоні (Франція) золоті і срібні медалі здобули Г.Козін та І.Суровцев.

У 1972 р. на XI зимових Олімпійських іграх у Саппоро (Японія) – киянин І.Бяков завоював золоту нагороду в біатлоні.

У 1976 р. на XII Олімпійських іграх в Інсбруці (Австрія) – І.Бяков повторив свій успіх у біатлоні.

У 1982 р. О.Батюк першим серед українських лижників здобув золоту медаль чемпіона світу в естафеті. На зимовій Олімпіаді 1984 року в Сараєво О.Батюк був учасником збірної команди СРСР, яка здобула срібні медалі в естафеті 4x10 км. У 1983-1984 рр. триразовим чемпіоном світу серед юніорів став О.Ушкапенко.

У 1991-1992 рр. неодноразова чемпіонка України І.Тараненко-Тереля п'ять разів виходила переможницею всесоюзних змагань [2].

У 80-ті роки в Україні почався активний розвиток нового виду лижного спорту – фрістайлу. Перші змагання з окремих видів фрістайлу були проведені в Києві, Миколаєві, Тисовці.

Перший чемпіонат України з фрістайлу відбувся в 1987 році. Відтоді українські спортсмени брали участь в усіх змаганнях, які проводилися в СРСР. На чемпіонатах СРСР 1987-1992 років переможцями і призерами були українські фрістайлісти С.Бут, Ю.Ковирзанов,

С.Ляшенко, Т.Мартінова, Н. Шерстньова, І.Палієнко, Л.Кручиніна. Особливого успіху українські фрістайлісти досягли у 1990 році на VII зимовій Спартакіаді народів СРСР, де збірна України посіла перше місце в командному заліку, чемпіоном з лижної акробатики серед чоловіків став Сергій Бут.

У 1988-1993 рр. українські лижні акробати чимало разів ставали фіналістами етапів Кубка світу, а також здобували призові місця. У 1994 р. на XVII зимових Олімпійських іграх у Ліллекхаммері Н.Шерстньова посіла 5-е місце. У 1996 та 1997 рр. на юніорських чемпіонатах світу А.Цупер і С.Кравчук стали чемпіонами, Т.Козаченко здобула бронзові медалі, в 1997 році О.Юнчик і Д.Архипов вибороли “срібло”, Ю.Стецько – “бронзу”.

З 1993 р. лижники України виступають на міжнародних змаганнях під національним прапором. У 1993 р. на Всесвітній зимовій універсіаді в Закопане українські лижниці в естафеті 3x5 км вибороли золоті медалі. У 1995 р. на Всесвітній зимовій універсіаді в Іспанії українські лижники здобули бронзові медалі у гонці на 10 км (Г.Сліпенко), 30 км (М.Попович) та в естафетях.

З 1994 р. XVII зимові Олімпійські ігри (Ліллекхаммер, Норвегія) відокремили від проведення Ігор Олімпіад, а українська команда приймає участь в Олімпіадах окремо. В.Цербе отримує бронзову нагороду з біатлону на цих Олімпійських Іграх.

У 1997 р. на XVIII Всесвітній зимовій універсіаді (Корея) спортсмени України здобули дві бронзові медалі (М.Попович – 30 км і жінки в естафеті).

У 1998 р. на XVIII зимових Олімпійських іграх у Нагано (Японія) О.Петрова завойовує срібну нагороду з біатлону. І.Тараненко-Тереля на 15 км і в гонці переслідування посіла 4-е місце, а в естафеті 4x5 км показала абсолютно найкращий час серед всіх учасниць змагань.

У 1998-2001 рр. спортсмени України стартували на чемпіонатах світу і в розіграшах Кубків світу. У 1999 р. на чемпіонаті світу в Рамзау (Австрія) в гонці переслідування І.Тараненко-Тереля завоювала бронзову нагороду, була п'ятою на 30 км. У 1999 р. на Універсіаді три золоті медалі виборола В.Шевченко: на 5, 10 і 30 км, а жінки в естафеті – бронзові.

В сезоні 1999-2000 рр. в розіграші неофіційного Кубка націй серед жіночих команд з лижних гонок спортсменки України посіли загальне 6 -е місце, а у 2000-2001 рр. – 10-е. На XX Всесвітній зимовій універсіаді 2001 р. в Закопане (Польща) команда України у складі О.Заровного, В.Ольшанського, В. І в а - нова та Р.Лейбюка в естафетній гонці 4x10 км завоювала срібні нагороди, серед жінок О.Родіна на трасі 5 км посіла 4-е місце.

У 1998 р. на XVIII зимових Олімпійських іграх у Нагано в змаганнях лижних акробатів до чільної десятки потрапили п'ятеро українських спортсменів. Т.Козаченко посіла 4-е місце, А.Цупер – 5-е місце, Ю.Клюкова – 8-е місце, С.Кравчук – 9-е місце. Збірна команда біатлоністок в естафеті здобула 5-е місце, а в індивідуальному заліку найкращий результат – “срібло” – здобула О.Петрова. Лижниця І. Тараненко-Тереля двічі була другою.

У 2002 р. на XIX Олімпійських Іграх у Солк-Лейт-Сіті (США) українська команда виступає дуже невдало і не отримує жодної нагороди взагалі. У топ-десятку увійшли два спортсмена: лижниця В.Шевченко (5 місце) та фристаліст С. Кравчук (5 місце) [4].

У 2005 р. лижниця В.Шевченко, здобувши малий кришталевий глобус, стала переможницею загального заліку Кубка світу у класичних дисциплінах.

На XX зимових Олімпійських іграх 2006 р. в м. Турині (Італія) брав участь вихованець Івано-Франківської області В.Бошук. На трампліні К-95 м він посів 61 місце. “Бронзу” здобула біатлоністка Л.Єфремова, а чоловіча збірна команда в естафеті посіла 7-е місце.

На чемпіонаті світу 2007 року в Саппоро (Японія) зі стрибків з трампліну приймали участь три українські спортсмени: В.Бошук, В.Шумбарець та О.Лазарович. В. Бошук посів 35 місце (К-90 м), В. Шумбарець – 41 місце (К-120 м). В командних змаганнях наші спортсмени зайняли 13 місце.

У 2009 р. лижниця В.Шевченко здобула бронзову медаль на чемпіонаті світу у Ліберці.

На XXI зимових Олімпійських іграх у 2010 р. в Ванкувері (Канада) гідно виступив біатлоніст А.Дериземля, який посів 5-е місце. В естафеті жіноча збірна з біатлону стала 6-ю, а чоловіча – 8-ю. В десятку найкращих потрапили О. Хвостенко (8-е місце), та С.Сіднев (10-е місце). В.Шевченко у лижних перегонах стала 10-ю.

На XXII зимових олімпійських іграх у 2014 р. в Сочі (Росія) виступ наших олімпійців можна вважати дуже успішним.

8 років ми чекали на олімпійську нагороду на зимових Іграх, 20 років – на зимове олімпійське “золото”. Жіноча команда з біатлону здобула “золото” (Ю.Джима, О.Підгрушна, Валентина Семеренко, Віта Семеренко).

Список використаних джерел

1. архипов А.А. На лыжах за здоровьем / Анатолий Андреевич Архипов. – К.: «Здоров'я», 1987. – 149 с.
2. Лыжный спорт учебник для пед. фак. ин-тов и тех. физ. культуры / В. Д. Евстратов: Под общ. Ред. В.Д.Евстратова, Г.Б. Чукардина. – М.: ФиС, 1989. – 319 с.
3. Манжосов В. И. Лыжный спорт / Виктор Николаевич Манжосов. – М.: ФиС., 1999. – 215 с.
4. Раменская Т.И. Лыжный спорт. Учебник / Т.Н. Раменская, А.Г. Баталов. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 320 с.
5. Фомин С.К. Лыжный спорт: методическое пособие для учителей физической культуры и тренеров / Сергей Кириллович Фомин. – К.: «Радянська школа», 1988. – 176 с.